

Landschap in archieven

HENK BAAS
SONJA BARENDS
MARTY DE HARDE
HANS RENES
HANS VAN TRIEST
RICHTJE DE VRIES

De Nederlandse archieven vormen een bijna onuitputtelijke bron van informatie over het verleden. Ook voor het onderzoek naar de geschiedenis van het landschap bevatten archieven veel materiaal. Het tweehonderdjarig bestaan van het Algemeen Rijksarchief, dat vanaf dit jaar Het Nationaal Archief heet, vormt de aanleiding voor dit boek. Een groot aantal auteurs laat hierin zien hoe doorzettingsvermogen en creativiteit kunnen leiden tot onverwachte nieuwe inzichten.

Archieven zijn onmisbaar voor historisch-geografisch onderzoek. Van verreweg de meeste gebieden in ons land is de wording van het landschap alleen in hoofdlijnen bekend. Indien men niet over historische archieven kon beschikken, dan zou het vrijwel onmogelijk zijn om voor deze gebieden de historisch-landschappelijke ontwikkelingen te reconstrueren. Bestaande kennis over vergelijkbare gebieden is vaak slechts ten dele bruikbaar. Meerdere malen is aangetoond dat de landschapsgeschiedenis weliswaar bepaalde constanten vertoont, maar dat deze regionaal aanzienlijk van elkaar kunnen verschillen.

Vaak blijkt dat archiefbronnen onvoldoende worden benut. Hierbij wordt de factor tijd als argument genoemd. Het zou teveel tijd kosten om uit de vele archieven die er zijn

bruikbare informatie te halen. Dit is een uiterst vreemde redenering. Archieven vormen immers het basismateriaal van de historicus, maar ook van de historisch-geograaf. Met de nodige archiefervaring is het mogelijk in relatief korte tijd nieuwe informatie te achterhalen. Die ervaring is vooral te verwerven door de beschikbare archiefbronnen zoveel mogelijk bij onderzoek te gebruiken.

Het is daarom triest te moeten constateren dat het zuiver wetenschappelijk onderzoek aan de Nederlandse universiteiten is gemarginaliseerd. Juist nu er maatschappelijk grote interesse bestaat voor de geschiedenis van stad en landschap, is het vakgebied door bezuinigingen nauwelijks in staat aan de behoefte te voldoen. Het is te hopen dat recente initiatieven, zoals het NWO-programma

'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling', de maatschappelijke relevantie van historisch-landschappelijk onderzoek kunnen onderstrepen.

Dat archieven informatie over het landschap bevatten, is duidelijk en wordt in dit boek ruimschoots bevestigd. Minder bekend is, dat archieven niet alleen bewaren, maar ook selecteren en vernietigen. Het is wrang om te moeten constateren dat veel archiefbronnen over het landschap bedreigd worden.

Als redactie van het Historisch-Geografisch Tijdschrift werden we hier nog niet zo lang geleden mee geconfronteerd. Twee onderzoekers bereidden een artikel voor over zogenaamde luchtwachttorens, uitkijkposten waarin vrijwilligers in de jaren 1950 hun best deden om overvliegende Russische vliegtuigen waar te nemen¹. In 1989 hadden twee eerdere onderzoekers een boekje geschreven over deze torens, hun lijst van torens was onvolledig en diende geactualiseerd. In de tien jaar tussen beide onderzoeken bleek echter een groot deel van het archief te zijn vernietigd. Voor zover bekend zijn daarbij geen grote fouten gemaakt, maar is bij de selectie volgens de richtlijnen gewerkt. Die richtlijnen zijn het meest strikt waar het om personen gaat. Het komt er, enigszins gechargeerd, op neer dat we op basis van de restanten van het archief nog wel kunnen nagaan welke vaderlandslievende heren ooit een weekend op zo'n toren hebben doorgebracht, maar dat er geen informatie meer is over de selectie van de bouwplaats en over bouw, onderhoud en camouflage van de torens.

Het is slechts één voorbeeld. In het volgen-

de artikel in deze bundel laten Andela en Van Hellemond zien dat een selectie criterium als het 'culturele en historische belang', zoals omschreven in de Archiefwet, zeer ruime interpretatiemogelijkheden biedt en afhankelijk is van de persoon die de wet toepast. Datzelfde geldt voor een begrip als 'reconstructie van het beleid', dat slechts juridisch wordt geïnterpreteerd. Voor particuliere bureaus en instellingen is de situatie overigens nog slechter: die vallen niet onder de Archiefwet en zijn dus niet verplicht hun productie te archiveren.

Van den Bergh wijst in zijn artikel op het archief van de Cultuurtechnische Dienst en zijn opvolger, de Landinrichtingsdienst.

Op basis van de Archiefwet zou een zeer belangrijk deel van dit archief intussen zijn vernietigd als niet een paar mensen het voor de poorten van de verbrandingsovens hadden weggesleept. Zonder die actie zou het onmogelijk zijn om in de toekomst het proces van de ruilverkavelingen in Nederland, een project dat wel eens vergeleken is met de Deltawerken, te reconstrueren.

We hopen dat de vele voorbeelden in dit boek duidelijk maken dat niet alleen het landschap zelf, maar ook de archiefbronnen over stad en landschap, de moeite van het behouden waard zijn.

NOOT

- 1 Lochem-van der Wel, S. & H. van Lochem (2000). Luchtwachttorens, militair erfgoed uit de Koude Oorlog. Historisch-Geografisch Tijdschrift 18, pp. 73-86.